

JEUGD EN ENKELE VORMEN VAN VRIJE TIJDSBESTEDING¹⁾

DOOR G. B. COHEN

De inzichten van de Gestaltpsychologische school van Koffka en Köhler en van de functionalistische school van James en Dewey werden indertijd door Lewin uitgebouwd tot de z.g. „field-theory”²⁾ en hiermee van toepassing gemaakt op de verschijnselen, waarmee de sociale psychologie zich bezig hield. Merkwaardig genoeg zijn deze „veldtheoretische” begrippen tot nu toe, althans voor zover mij bekend, uitsluitend gemeengoed geworden in de groepsdynamica. Begrippen als „structuur van het sociale veld”, „krachtenveld”, „barrière”, „prominentie” . . . e.d. konden tot de sociologie slechts in enkele gevallen doordringen. In zijn „Field Theory and Social Science”³⁾ geeft Lewin een toepassing van zijn theorie op een probleemgebied, de jeugd, waarmee ook vele sociologen (laatstleden nog Schelsky) zich plegen bezig te houden. Daar demonstreerde hij, dat zijn begrippenapparaat ook op dit gebied tot verhelderende inzichten kan leiden en haakte hij in in de door sociologen gebruikte terminologie.

Zijn beschouwing komt in het kort op het volgende neer: jeugd is die groep van personen, die in eenzelfde fase van menselijke ontwikkeling verkeren, die sociaal als „tussenin” gedefinieerd wordt^{4) 5)}, n.l. „tussen” de status van kind-zijn en die van volwassen-zijn. Kenmerkend voor deze groep is, dat de rolverwachtingen, die de samenleving ten opzichte van haar heeft, vloeiend en tegenstrijdig geworden zijn: aan de ene kant b.v. „mag” de jeugdige naar bepaalde films, „mag” hij (c.q. zij) vrijen of alleen naar het buitenland reizen, of voor het vaderland vechten, net als volwassenen, maar aan de andere kant heeft hij nog geen stemrecht, kan hij nog geen belangrijke positie in het beroep bekleden en vindt men, dat een 18-jarige er wel vroeg bij is, als hij (c.q. zij) al wil trouwen. Gepaard aan deze sociale onzekerheid plaatsen de veranderingen in zijn of haar lichaam de jeugdige in een wel zeer ingrijpende onzekerheid.

In termen van Lewin betekent dit, dat voor de jeugdigen de grens tussen verbods-, gebods- en tolerantie-„regiones” verschuiven en vervagen en dat het sociale veld in deze periode weinig houvast meer biedt tot oriëntatie en actieontwerp. Vanuit deze conceptie van verminderde gestructureerdheid van het sociale veld van de jeugdige, verklaart Lewin verschillende gedragscomplexen welke, althans in de moderne ge-urbaniseerde samenleving, dikwijls kenmerkend voor jeugdigen zijn⁶⁾. De neiging tot extremisme op velerlei gebied ziet hij zo als een poging van de jeugdige om zijn eigen positie markant te maken en hiermee het veld van oriëntatie te structureren. Hiermee zijn, dunkt mij, zo uiteenlopende

verschijnselen als: politiek activisme, exhibitionisme in kleding van nozems, jeugdbewegingsidealisme, dweperij met filmsterren, etc. te begrijpen ⁷⁾).

Bovenstaande opmerkingen vormen een Lewiniaanse prelude voor de volgende rapsodie van kanttekeningen bij enige uitkomsten van een onderzoek naar de vrije-tijdsbesteding in Nederland, dat werd uitgevoerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek 1-14-20-21-22).

In dit onderzoek werd onder meer gevonden, dat jeugdigen veel meer belangstelling dan volwassenen tonen voor films en boeken met een meer of minder uitgesproken agressief karakter ^{20) 21)}. Het betreft het genre van wild-west- en avonturenfilms en wild-west- en avonturenboeken en van detectives, films, die worden aangeprezen met slagzinnen als: "The smashing terror of cold steel and the sweeping passion of warm lips" etc. In de bezoekfrequentie aan dit soort films (en hetzelfde geldt voor de leesfrequentie van dit soort boeken) is weerspiegeld hoezeer de jeugd zich geboeid voelt door een wereld van simpele en radicale situaties: een eerlijke cowboy weet bandieten onschadelijk te maken en hierdoor de gunst van een door velen begeerde vrouw te winnen; of: een doortastend officier weet met enorm doorzettingsvermogen en moed zijn gevechtsgroep te redden en de populariteit van zijn kameraden te verwerven.

De held, met wie ze zich graag identificeren is iemand, die de situatie beheerst, die weet wat hij doen moet en daarmee ook succes heeft. Daar bij de jeugdigen de lichamelijke veranderingen die zich in hen voltrekken zo ingrijpend zijn, is het te begrijpen, dat zij zich aangetrokken voelen tot situaties, waarin de held zijn lichamelijke superioriteit bewijst. De onbekendheid van de jeugdigen met de eigen mogelijkheden en de tegenstrijdigheid van de rolverwachtingen ten aanzien van hen, leiden er toe, dat de jeugdigen gaan „experimenteren met de eigen mogelijkheden” en dat ze die situaties opzoeken en vormen, welke simpel en duidelijk gestructureerd zijn. Film en boek zijn bij uitstek geschikt om voorstellingen op te roepen, waarin men bij mensen en situaties verkeert, die verschillen van de onmiddellijke sociale omgeving ⁸⁾. De films en boeken van het aangeduide genre scheppen fantasie-situaties, waarin de jeugdige kan experimenteren „hoe het voelt” om barrières te nemen, om iets groots te bereiken en om zich een „kerel” te betonen in het bevechten van het kwade.

In het reeds gemelde onderzoek bleek, dat meisjes veel minder belangstelling voor dit soort lectuur en films tonen dan jongens ^{9) 20) 21)}. Indien het concept van „vaagheid van het veld van oriëntatie” ter verklaring aangevoerd kan worden, ligt het voor de hand te veronderstellen, dat voor de meisjes dit veld helderder

gestructureerd is dan voor de jongens. Een theorie van Parsons over de differentiatie van rollen der sexen, beweegt zich in deze richting ⁵⁾. Parsons stelt, dat het in de moderne ge-urbaniseerde samenleving voor het meisje eenvoudiger is om zich geleidelijk aan in te stellen op haar vermoedelijk toekomstige rol van huisvrouw, ev. moeder (daar zij van klein kind af aan gezien heeft wat een huisvrouw of moeder „zoal doet”), dan voor de jongen om zich in te stellen op zijn toekomstige beroepsrol. De grote mate van gedifferentieerdheid van functiegebieden van de samenleving maakt het voor de jongen zeer moeilijk te weten wat het beroep van zijn vader in feite behelst. Bovendien is het tegenwoordig lang geen uitgemaakte zaak meer, dat de zoon hetzelfde beroep zal uitoefenen als zijn vader. Zo wordt het aannemelijk, dat in de moderne samenleving de jongen in een positie van grotere onzekerheid geplaatst is dan het meisje. Hier komt nog bij, dat als mannelijkheidsideaal veelal geldt, dat „een jongen niet bang moet zijn” etc., d.w.z. dat het sociaal gewaardeerd wordt, wanneer een jongen zich in onzekere situaties begeeft. In dit verband valt het te plaatsen, dat bij de jongen de behoefte aan experimenteren met de eigen persoon, de onrijpheid, groter is dan bij het meisje en dus ook zijn behoefte aan lectuur en films met bruto geweld.

Uit experimenten met kleine groepen studenten is door onderzoekers uit de school van Lewin de hypothese afgeleid, dat naarmate het veld van oriëntatie vager gestructureerd is, men meer geneigd is zich te oriënteren op de oriëntatie van anderen, die zich in dezelfde sociale situatie bevinden ¹⁰⁻¹¹⁾; m.a.w. dan wordt de realiteit, zoals die door medelotgenoten gedefinieerd wordt, belangrijker als basis van actie dan de eigen waarneming. Wanneer deze door Ash en Sheriff experimenteel getoetste hypothese ook buiten het terrein van de kleine groep op een ganse sociale categorie, de jeugd, van toepassing is en wanneer de in het begin van het artikel gestelde beschrijving van de jeugd juist is, dan valt te verwachten, dat de jeugdigen meer dan de volwassenen voor hun oriëntatie zich zullen richten op leeftijdsgenoten ¹²⁾.

Dit blijkt nu het geval te zijn. Uit genoemd onderzoek kwam naar voren, dat de jeugd in groter getale lid van verenigingen is dan volwassenen en hierin ook actiever is ²⁴⁾. Verder bleek, dat jeugdigen meer dan volwassenen die vrijetijdsbezigheden uitzoeken (bioscoop, café, concert, toneel en cabaret), die meer dan de andere vormen van vrijetijdsbezigheden in gezelschap van niet-gezinsleden, dus voor het merendeel van vriendjes en vriendinnetjes, doorgebracht worden.

Een van de hoofdstellingen van Schelsky in zijn “Die skeptische Generation” is dat de huidige jeugd, in tegenstelling tot de „po-

litieke" jeugd van voor de oorlog en tot de „jeugdbewegingsjeugd” van voor de eerste wereldoorlog, geneigd is haar contacten met „peers” op informeel niveau te zoeken en deze tot enkele te beperken ¹³). Volgens Schelsky is de jeugd thans veel minder geneigd zich in rebellistische jeugdverenigingen en activistische politieke verenigingen te organiseren dan vroeger en geeft zij dikwijls op „geen tijd” hiervoor te hebben, daar zij de concrete voorbereiding op het beroep te zeer serieus neemt. Afgezien van de vraag of het gestelde juist is (voor zover mij bekend is zijn stelling niet empirisch getoetst), zijn verklaring hiervan past zeer wel in het hier gehanteerde schema.

Schelsky dan stelt, dat jeugdbewegingen ontstaan zijn in een tijd, dat de opvoeding in het gezin de snelle maatschappelijke ontwikkeling en „Umwertung aller Werte” niet kon „bijhouden” en waarin een eenzijdig intellectualistisch ingestelde school evenmin de geleidelijke aanpassing aan de samenleving kon bewerkstelligen. De jeugdbeweging vormde toen voor de jeugd een protest-milieu, waarin onzekerheid en gedesoriënteerdheid bescherming en geïnstitutionaliseerde expressie geboden werd. Hij stelt een navenante verklaring op voor het ontstaan van politieke jeugdbewegingen. Wanneer tegenwoordig weinig belangstelling meer blijkt te bestaan voor jeugdbewegingen, politiek of anderszins, dan zou dit, aldus Schelsky, te verklaren zijn uit een betere aanpassing van het gezin aan de samenleving ⁷). Schelsky hanteert m.a.w. het volgende schema: socialisatie, die ten opzichte van de zich snel wijzigende samenleving inadequaat geworden is, leidt tot vaagheid en dubbelzinnigheid van het veld van oriëntatie van jeugdigen; dit leidt tot intensieve associatie in verenigingen, die in karakter Tönnies' „Gemeinschaft” nabij komen, en die door simplistische ideologieën voortgestuwd worden. Omgekeerd: grotere mate van aanpassing van de “socializing agencies” aan de samenleving (blijkend uit een meer serieuze anticipatie op de rolverwachtingen van het milieu waarin men verwacht terecht te komen) leidt tot grotere helderheid van het veld van oriëntatie; dit leidt tot afname van associatie in verenigingen met „Gemeinschafts” karakter en tot differentiatie van attitudes ten opzichte van de directe sociale omgeving (concretisering).

Wanneer de tijd van bloei van jeugdverenigingen voorbij is (er zijn inderdaad aanwijzingen, dat het ledental van jeugdverenigingen enigszins aan het teruglopen is, floreren de sportverenigingen meer dan ooit ¹⁴). Analyse van enige aspecten van sportbeoefening kan versterking brengen voor de argumentatie voor de geldigheid van het „veldbegrip”.

Het feit, dat jeugdigen meer belangstelling voor sportbeoefening tonen dan ouderen kan uiteraard uit hun grotere vitaliteit en be-

wegingslust verklaard worden. Het lijkt mij echter, dat dit verschil ook verklaard kan worden op de wijze als het verschil in belangstelling voor lectuur en films met bruto geweld: n.l. hierdoor, dat men in het deelnemen aan sportwedstrijden kan „experimenteren met de eigen mogelijkheden”; ook hier experimenteert men „hoe het voelt” om barrières te nemen om iets „groots”, de overwinning, te bereiken en zich een „kerel” te betonen in het bevechten van de tegenpartij.

Niet alleen voor de spelers zelf, maar ook voor het publiek zou, naar het mij voorkomt, de sportbeoefening deze functie kunnen vervullen. Het lijkt n.l. niet juist om bezoek aan sportwedstrijden alleen als een passieve aangelegenheid te zien ¹⁵⁾ ¹⁶⁾. Al spelen de bezoekers dan niet zelf mee, het plezier van het kijken naar sportwedstrijden bestaat voor een belangrijk deel in het zich verplaatsen in de spelers: men verheugt zich in een trefpunt van de favoriete partij of windt zich op over mislukking of slecht samenspel; als men het spel van een speler afkeurt, heeft men zelf in de voorstelling al gedaan, wat gedaan moest worden.

In het bezoek aan sportwedstrijden zoekt men de monotonie van het beroep af te wisselen met situaties, waarin, binnen de grenzen door de spelregels gesteld, het onvoorziene en het adembenemend spannende (net als in de brute lectuur en films) een grote rol speelt. In het scoren van een doelpunt ondergaat het publiek de bevrijding, dat een onzekere en dubbelzinnige situatie opgelost is. Deze wisseling van beurtelings onzekere en bevrijdende situaties, waaraan men mentaal deelneemt in een sfeer ter zijde van de „echte” werkelijkheid van het beroep of school, intensiveert de vereenzelviging met de favoriete ploeg. De sport verschaft zo de mogelijkheid om zich tot een groep met duidelijke structuur en spelregels te voelen behoren, die middelpunt van zorg en opluchting kan zijn.

Het C.B.S.-onderzoek leverde t.a.v. het verschil tussen jongens en meisjes o.a. op, dat voor jongens voetballen de meest populaire sport is en voor meisjes turnen ²⁵⁾. Voetballen is een uitgesproken wedstrijdssport, terwijl bij turnen het wedstrijdselement veel zwakker is en het accent minder ligt op het in gezamenlijke inspanning bereiken van het „grootse”, de overwinning, dan in de demonstratie van zich zelf in een persoonlijke wijze van zich bewegen ¹⁷⁾. M.a.w. dat wat boven gesteld werd over de wedstrijdssport, is meer van toepassing op jongens dan op meisjes. Dit is dus in overeenstemming met de theorie, die het verschil in belangstelling voor lectuur en films met bruto geweld tussen jongens en meisjes wilde verklaren.

Lammers stelt in zijn artikel „Vrijtijdsbesteding en sociaal milieu”, dat een van de functies, die de sport voor de samenleving kan

vervullen, is, dat het voor de sociale verhoudingen stabiliserend kan werken. De sportwereld zou een substituut-prestigeladder kunnen verschaffen aan degenen, aan wie in de beroepswereld naar hun gevoel een dergelijk prestige ontzegd is. Panem et circenses: het volk wordt door (brood en) spelen zoet gehouden.

Voor degenen, die zich tot de sport gewend hebben, is deze een nieuw centrum van oriëntatie geworden. Dit houdt o.m. in, dat de barrières, die de aspiraties in de beroepswereld in de weg staan, weliswaar zijn blijven bestaan, maar dat de belangrijkheid hiervan in verhouding tot die van het nevenveld van de sport gedaald is; m.a.w. er heeft zich een verschuiving van centra van oriëntatie ("saliency") voorgedaan. Wanneer men de veronderstelling aanvaardt, dat de mens over een beperkt aspiratievermogen beschikt, volgt uit een en ander, dat de geblokkeerde aspiraties, welke in het sociaal systeem van de beroepswereld revolutionerend zouden hebben gewerkt, indien de beroepswereld het enige veld van ontplooiing was geweest, nu aangewend worden in het nevenveld van de sport. Uiteraard geldt het hier t.a.v. de sport gestelde ook voor andere intensief bedreven vrijetijdsbezigheden.

Wanneer hiermee gesteld wordt, dat de sport voor de structuur van de beroepswereld een stabiliserende functie *verricht*, wil dit niet zeggen, dat niet iets anders, bijvoorbeeld exhibitionisme in kleding van nozems, danslust etc. ook deze functies zou kunnen verrichten ¹⁸⁾ ¹⁹⁾. Omgekeerd, wanneer gesteld wordt, dat de sport een functie *is* van de toenemende gecompliceerdheid van de samenleving, wil dit niet zeggen, dat de sport het enige en noodzakelijke gevolg van deze gecompliceerdheid zou moeten zijn; danslust, etc., politiek activisme, banditisme, etc. kunnen evenzeer hierdoor veroorzaakt zijn ⁷⁾.

Wat het werken met veldtheoretische begrippen bedoelt, is de *onderliggende* krachtverhoudingen op te sporen, zodat inzicht verkregen kan worden welke sociale verschijnselen in de plaats van andere gesteld kunnen worden om dezelfde functies te vervullen en hoe een bepaald sociaal verschijnsel met andere kan samenhangen. Blootleggen van een onderliggende veldstructuur van een aantal samenlevingsverschijnselen is de levensstijl van die samenleving tot op zijn verbindende elementen herleiden.

Deze overwegingen kunnen weer vanuit een andere hoek belichten, waarom de jeugd (afgezien van de vitaliteitsfactor) intensiever sport beoefent en vermoedelijk ook sportwedstrijden bezoekt, dan de ouderen. Het veld van het beroepsleven is voor de jeugdigen vager gestructureerd dan dat voor de ouderen. Doordat dus de kennis van de concrete mogelijkheden van het beroep beperkt is, is de kans groot, dat de beroepsaspiraties, hoog gespannen als ze zullen zijn, botsen met de feitelijke verhoudingen,

waarin aan jeugdigen een lage status toegekend pleegt te worden, of ook, dat deze aspiraties, uit vrees voor botsing, vooralsnog in het vage gehouden worden.

Wanneer in deze omstandigheden zich een veld voordoet, waarin prestige-aspiraties gerealiseerd kunnen worden is de kans groot (hypothese), dat deze aspiraties hierop gecentreerd worden en dat dit veld een centrum van oriëntatie wordt.

Welnu, de sportwereld biedt mogelijkheden tot realisatie van de prestige-aspiraties:

1. Het veld van de sportwereld bezit een duidelijke en overzichtelijke structuur (sportprestaties zijn exact meetbaar).
2. Massacommunicatiemiddelen geven een grote bekendheid aan de meest recente „stijging en daling”, zodat het referentiekader een wijde omvang krijgt en de prestigeladder verlengd wordt.
3. De structuur van de sportwereld is zodanig, n.l. afwisseling van overwinning en nederlaag, gecoördineerde activiteit van de kleine groep, dat een sportgroep gemakkelijker dan een werkgroep, laat staan een geheel bedrijf, object van zorgende en opluchtende identificatie kan worden.

1) Verschillende discussies met C. J. Lammers, die voor het artikel van belang geweest zijn, zijn aan het schrijven ervan voorafgegaan.

2) Een helder overzicht van de „field theory” vindt men in: Morton Deutsch: *Field Theory in Social Psychology*; in: *Handbook of Social Psychology*, ed. Gardner Lindzey Cambridge, Mass., Addison-Wesley Publ. Comp. 1954, vol. I.

3) Kurt Lewin: *Field Theory and Social Science*, pg. 135-145.

4) Zie ook: Helmuth Schelsky: *Die skeptische Generation*, Düsseldorf-Köln, Eugen Diederichs Verl., 1957, pg. 16.

5) eveneens: Talcott Parsons: *Essays in Sociological Theory*, Illinois, The Free Press, 1954. pg. 89-104.

6) Schelsky, pg. 48, voegt hier aan toe, dat de „Verhaltensunsicherheit” van de jeugd nog vergroot wordt doordat enerzijds er in de moderne samenleving geen geïnstitutionaliseerde gedragskanaliseringen aanwezig zijn en anderzijds de tegenstelling tussen gezin en samenleving zo groot geworden is.

7) Zie voor een verklaring van deze verschijnselen in een aan Eisenstadt en Parsons ontleende terminologie: J. E. Ellemers: *Recente uitingen van de jeugd: een gemeenschappelijke verklaringsgrond?* *Sociologische Gids*, 1957, mei-juni, pg. 97-110.

8) Vgl. J. Linschoten: *Spel van verbeelding*, openingswoord bij de vijfde academische filmweek te Utrecht, 1958, Film, orgaan van de Nederlandse Bioscoopbond, 20e jaargang, no. 206. Linschoten stelt, dat het niet juist is, dat de filmbezoeker passief het gebodene ondergaat; de filmbezoeker wordt actief in het gebeuren meebetrokken en uitgenodigd tot stellingname en aanvulling.

9) Hetzelfde werd gevonden in: Matilda White Riley, John W. Riley; *A Sociological Approach to Communications Research*. *Public Opinion Quarterly*, 1951, Fall, pg. 445-460.

10) S. E. Asch: *Effects of Group Pressure upon the Modification and Distortion of Judgments*, in: *Readings in Social Psychology*, ed. Sawnsen, Newcomb, Hartley, New York, Henry Holt Cy., 1952, pg. 2-11.

11) Muzaffer Sherif: *Group Influences upon the Formation of Norms and Attitudes*, in: *Readings . . . etc.* (9).

12) Vanuit macrosociologische hoek komt Schelsky tot dezelfde conclusie: pg.

49: „Ein Suchen nach Verhaltenssicherheit im sozialen Lebensbereich muss sich sowohl in einem Bedürfnis nach bewuster Orientierung als auch in Versuchen der Sozialen Handlungseinordnung und Gruppierung äussern". En op pg. 51: „Das Grundbedürfnis der Jugend in der modernen Gesellschaft nach Verhaltenssicherheit besteht also in dem ständigen Widerspiel von sozialen Vertrautheitsbedürfnissen, die an den neuen Lebensbereich herangetragen werden und zum grossen Teil in Fremdheitserlebnissen enttäuscht werden müssen, deren Bewältigung auf der einen Seite lockt, andererseits aber vielfach misslingen muss, was sich dann wiederum in einer Steigerung der Vertrautheitsansprüche und in eine Opposition gegenüber die Welt der „sekundären Systeme" umsetzt."

- 13) Schelsky, t.a.p., pg. 52-84.
- 14) Centraal Bureau voor de Statistiek, Statistiek van de vrije jeugdvorming, Zeist, W. de Haan, 1958, blz.25, staat 1.
- 15) Dit is de opvatting van: Mevr. Mispelblom Beijer-van den Berch van Eysinga: Levensvormen en Vrije Tijd, in: E.N.S.I.E., deel IX.
- 16) Een zelfde opvatting wordt gesuggereerd door: P. J. Bouman: Sociaal-culturele aspecten van de moderne lichamelijke opvoeding, lezing t.g.v. de 97e jaarlijkse algemene vergadering van de Nederlandse leraren en onderwijzers in de lichamelijke opvoeding, Nieuwe Rotterdamse Courant, 2 april, 1959.
- 17) F. J. J. Buytendyk; De vrouw, wezen en verschijning.
- 18) R. K. Merton: Social Theory and Social Structure, Glencoe, Ill., The Free Press, 1957, pg. 19-82.
- 19) S. Hofstra: Het functiebegrip in de sociologie, Amsterdam, H. J. Paris, 1946, pg. 25-60.
- 20) Centraal Bureau voor de Statistiek, Vrije-tijdsbesteding in Nederland, Bioscoopbezoek, W. de Haan, 1958, blz. 42, staat 24.
- 21) Centraal Bureau voor de Statistiek, Vrije-tijdsbesteding in Nederland, Leesgewoonten, W. de Haan, 1958, blz. 51, staat 72 en 73.
- 22) Centraal Bureau voor de Statistiek, Vrije-tijdsbesteding in Nederland, Verenigingsleven, W. de Haan, 1958, blz. 12, staat 11.
- 23) Statistiek van de vrije jeugdvorming, t.a.p., blz....

BOEKBESPREKINGEN

HET ONDERZOEK VAN HET C.B.S. NAAR DE VRIJE-TIJDSEBESTEDING 1)

Voortgaande op de weg die werd ingeslagen met het onderzoek naar radio en vrije-tijdsbesteding ²⁾, heeft het C.B.S. in de winter 1955-56 een enquête gehouden aangaande de avond- en weekendbesteding van de Nederlandse bevolking. Dit onderzoek hield mede verband met een opdracht van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen om de sociale en culturele aspecten van de vrije-tijdsbesteding te bestuderen.

Het C.B.S. is uitgegaan van een voor de gehele Nederlandse bevolking representatieve steekproef van ca. 7200 gevallen, aangevuld met nog 3300 gevallen die een aantal verdere uitsplitsingen van de gegevens mogelijk maakten. Bij de opzet van het onderzoek stond het verband tussen vrije-tijdsbesteding enerzijds en de beroeps- en gezinssituatie anderzijds in het centrum van de belangstelling.

Zoals uit de titels van de rapporten blijkt, zijn de volgende aspecten thans min of meer uitvoerig behandeld: de methodologie van het onderzoek, het algemene patroon van de avond- en weekendbesteding, bioscoopbezoek, leesgewoonten, verenigingsactiviteit, bezoek aan toneelvoorstellingen en concerten, muziekbeoefening, liefhebberijen en het verband tussen sociaal milieu en vrije-tijdsbesteding. Bij het laatstgenoemde aspect, dat uit theoretisch-sociologisch oog-